

for denne anmeldelse ikke her kommenteres. Disse to historikers særlige adkomst til at skildre netop disse afsnit turde jo ogsaa være tilstrækkelig bekendt.

Astrid Friis.

II.

Også hovedparten af værkets følgende afsnit er overtaget fra *Det danske Folks Historie*; de forholdsvis få ændringer skyldes som regel hensynet til litteratur, der er fremkommet, siden denne blev udarbejdet. Åndslivets historie er udskilt i særlige afsnit og skildres for 18. årh.s vedkommende af Th. A. Müller, for 19.s af Vilh. Andersen. Særskilt behandles også udenrigspolitikken 1864—1901 (P. Munch), Sønderjylland 1864—1920 (H. P. Hanssen), den økonomiske og sociale udvikling 1864—1914 (P. Munch). De øvrige sider af Danmarkshistorien skildres af Hans Jensen (1730—66, 1814—48 og 1920—39), Axel Linvald (1766—1814), Povl Engelstoft (1848—70, 1901—13) og P. Munch (1870—1901, 1914—20). Her skal alene behandles de afsnit, der er kommet til siden værkets første udgave, og som alle findes i bd. VI (1943): slutningen af Hans Jensens skildring af den politiske udvikling mellem verdenskrigene (s. 202—50), Finn T. B. Friis: Økonomiske og sociale Forhold 1920—39 (s. 251—454) og Frithiof Brandt: Aandslivet efter 1900 (s. 457—645), der afløser Vilh. Andersens kapitel om samme emne i *Det danske Folks Historie*; desuden har Frantz W. Wendt meddelt en kronologisk oversigt over begivenheder 1939—42.

En hovedlinie i dr. Hans Jensens otte små kapitler om den politiske historie efter 1929 er en påvisning af forskydningen i de store partiers og samfundsklassers politiske indstilling og kulturniveau. Han fremhæver, at både venstre og socialdemokratiet i 1920erne en overgang blev stærkt doktrinært farvede af henholdsvis økonomisk liberalisme og marxisme, og at dette præg blev udvisket under 30ernes økonomiske og udenrigspolitiske pres (s. 236 ff.); det bør vistnok tilføjes, at venstres praktiske politik i 20erne kom til at virke mere doktrinært end socialdemokratiets. Sikkert også rigtigt hævder han, at det sociale og kulturelle skel mellem samfundsklasserne i mellemkrigstiden blev mindre, fordi store dele af arbejderklassen fik borgerlige levevaner, og bondekulturen samtidig blev »rationaliseret« (s. 209 f., 212). Interessant er især kapitlet om almene modsætninger og brydninger i 1920ernes samfundsliv, et godt eksempel på forf.s evne til at karakterisere de politiske og andre folkelige bevægelser med

deres økonomiske, sociale og åndelige grundlag. Hans tilbøjelighed til af og til at sætte i og for sig rigtige synspunkter på spidsen kommer her kun svagt frem. Det er samtidshistorie med dens selvfølgelig svagheder, men også med dens fortrin: medoplevelsens friskhed.

Kontorchef Finn T. B. Friis' afsnit er et særsyn, forsåvidt som forf. er den eneste specielt økonomisk kyndige af værkets medarbejdere. Ingen af dets øvrige bidragydere kan betegnes som økonomisk historiker. Kontorchef Friis er af fag nationaløkonom, men han har historisk interesse og forståelse. Han betegner selv sit afsnit som »en foreløbig og ufuldstændig Oversigt«. Her som på de andre områder af den allernyeste tids historie er det af flere grunde umuligt at give en tilfredsstillende kritisk behandling, og det mærkes måske hist og her, at forf.s synspunkter er prægede af »officielle« kilder. Men fremstillingen er som helhed roligt og objektivt holdt, klar og instruktiv, de økonomisk-politiske foranstaltninger omsigtsfuldt skildrede med forsigtig afvejen af deres følger på forskellige områder. I så henseende fortjener forf.s behandling af valutakontrollen som led i en udførlig skildring af verdenskonjunkturernes betydning for Danmark at fremhæves. M. h. t. valutakontrollen er det jo rigtigt, at det fra socialistisk synspunkt set var en værdifuld landvinding, at reguleringen »aabnede Mulighed for faktisk at føre Statskontrol med Vilkaarene for store Dele af Erhvervslivet« (s. 317), men når statens vældigt stigende magt på dette og andre områder — med rette — fremhæves som en revolutionerende nydannelse i det økonomiske liv fra begyndelsen af 30erne, bør det samtidig siges, hvad der kun for handelstraktaternes vedkommende berøres (s. 293), at den stigende statskontrol har givet erhvervenes organisationer en vanskeligt bestemmelig men utvivlsomt meget betydelig indflydelse på centraladministrationen; dels fordi de mange »ordninger« kun har kunnet administreres ved hjælp af organisationernes apparat, dels fordi embedsmændene som helhed har savnet den fornødne tekniske indsigt på de mange nye områder, der pludselig blev underlagt dem. Det herved opståede problem er af stor rækkevidde og burde vistnok have været drøftet i en fremstilling af tidens almindelige historie.

Over arbejdsmarkedets forhold, den sociale lovgivning, de offentlige finanser, samfærdselens udvikling, de enkelte erhvervs historie o. a. giver forf. gode oversigter. Hans skildring af landbrugskrisen er forstående, og han fremhæver med rette, at flere af landbrugs»ordningerne« ikke udelukkende tjente landbrugsinteresser (s. 342). Det vigtige spørgsmål om importbegrænsning-

gens betydning for den indenlandske industri besvarer forf. ikke helt klart. S. 364 hedder det, at begrænsningen »i ikke helt ringe Omfang« har fremkaldt indenlandsk produktion på nye områder, s. 449, at »enkelte nye Produktioner blev taget op«; mon ikke den første formulering er den rigtige?

En gennemgående svaghed ved dette afsnit er, at stoffet i noget for høj grad er set udefra, hvilket måske hænger sammen med, at forf. i det meste af perioden har opholdt sig udenfor Danmark. Om flere kapitler gælder det, at historikeren savner belysning af visse »indre« problemer. Adskilligt her er ikke modent til behandling, men andet kunde nok have været berørt. Jeg nævner eksempelvis industriens finansiering og det dermed sammenhængende personspørgsmål (bestyrelsesgengangerne)¹ og landbrugsorganisationernes forhold og betydning. Det omtales (s. 335), at en modsætning mellem husmands- og gårdmandsorganisationer kom frem »ved mange . . . Lejligheder i denne Periode«, men denne bemærkning er vildledende, når det ikke samtidig siges, at husmandsforeningerne 1932 gik ind i landbrugsrådet, og at samarbejdet, der varede til november 1939, fik ikke ringe betydning for modstanden mod L. S. og for landbrugspolitikken i det hele². Forf. undervurderer vistnok også landbrugets tekniske fremskridt (s. 358 ff.). Man kan måske forsvare at sige (s. 449 f.), at der indenfor landbruget ikke i perioden kan peges på »afgørende tekniske Nyheder«, men det giver dog et skævt billede af de virkelige forhold, når man ikke i samme åndedræt nævner det vældige arbejde med rensning af besætningerne for tuberkulose, planteforædlingen³, driftens mekanisering også på de mindre brug, ensileringen — er den iøvrigt ikke en afgørende teknisk nyhed? — osv., alt det der betinger det meget betydelige fremskridt i teknisk standard for landbruget som helhed, der fandt sted mellem krigene.

Forf. fremhæver i sin indledning, at »den økonomiske og sociale Udvikling i Perioden 1920—39 er i højere Grad end i noget tidligere Tidsrum knyttet sammen med den almindelige politiske Udvikling«. Det havde da, hvis ellers redaktionelle hensyn tillod det, for sammenhængens skyld nok været det rigtigste at lade samme forfatter behandle disse forhold i eet afsnit, således som

¹ Sml. En. Sorensen i Socialøkonomisk Samfunds festskrift (1925) og Helge Andersen: Hvem ejer Danmark? (1936).

² F. Skrubbeltang i Det danske Landbrugs Historie V, 1934—45, 534 f., 547. Dr. Skrubbeltangs fortrinlige fremstilling af landbrugsforholdene 1914—39 forelå ikke, da forf. afsluttede sit kapitel om landbruget.

³ Schultz Danmarkshistorie kender ikke H. A. B. Vestergaards navn.

Keilhau har gjort det i Det norske folks liv og historie. Som det foreligger betegner kontorchef Friis' afsnit, der er den første samlede fremstilling af emnet, ikke desto mindre en værdifuld tilvækst til værkets første udgave.

Paa små 200 sider behandler professor Frithiof Brandt historieforskningen, naturvidenskaben, digtning, arkitektur, maler- og billedhuggerkunst, musik og teater, kirke, skole og presse. En sådan mangfoldighed af emner kræver alsidig orienteringsevne hos skildreren, og den besidder professor Brandt utvivlsomt. Forbavsende meget er kommet med, og adskilligt er klart og, såvidt jeg kan skønne, i det væsentlige træffende, ganske vist undertiden noget tørt karakteriseret — de eksperimenterende malerkunstretræningers teori, tidehvervskredsen, Carl Nielsens instrumentalmusik, for at nævne nogle eksempler. Vellykket forekommer mig også med det nedenfor nævnte forbehold kapitlet om arkitekturen (ved hvilket Knud Millech har medvirket), selv om forf.s tilbøjelighed til at skelne mellem det »kunstneriske« og det »saglige« i arkitekturen, ligesom mellem »åndsindehold« og artistisk form i den bildende kunst (s. 571, 615), viser, at han ikke er helt kongenial med de kunstretninger, han i mange henseender korrekt karakteriserer. Professor Brandts afsnit indbyder dog på visse punkter til kritik.

En nødvendig forudsætning for den historiske syntese i videste forstand er overbevisningen om, at en levende forbindelse mellem kulturlivets områder, materielle som åndelige, eksisterer og til en vis grad kan påvises. Om man opfatter denne forbindelse som en vekselvirkning eller som ensidigt bestemt af åndelige eller materielle faktorer, er fra dette synspunkt set uvæsentligt. Den tendens til at betragte den enkelte forskningsgrens genstand som helt isoleret, der i øjeblikket trænger frem f. eks. indenfor litteraturhistorien, kan være frugtbar, men historikeren kan udenfor specialundersøgelser ikke følge den. I et værk som det her anmeldte vil særlige kapitler om åndslivet let komme til at virke som hovedemnet uvedkommende, i grunden overflødige litteraturhistoriske eller kunsthistoriske kompendier, hvis det ikke lykkes forfatteren på væsentlige punkter at påvise eller sandsynliggøre en sammenhæng med andre sider af udviklingen. Opgaven er overmåde vanskelig, langt vanskeligere end for det økonomiske stofs vedkommende, og linierne må trækkes med nænsom hånd. Af de tre forfattere, som i Schultz Danmarkshistorie skildrer åndslivet i 18.—20. årh., kommer Th. A. Müller, der er historiker af fag og dybt fortrolig med de fleste grene af 18. årh.s kultur,

nærmest idealet¹. Professor Brandts afsnit forekommer mig i denne henseende at lade et og andet tilbage at ønske.

I hans tilfælde havde den frugtbarste fremgangsmåde måske nok været at forsøge at skildre de forskellige samfundsgrupperes åndelige milieu, der tildels var stærkt præget af de verdenspolitiske forhold og anden påvirkning udefra — verdenskrig, folkeforbund og nazisme, Johannes Müller, Remarque og Freud, Gershwin, Huxley og Hemingway o. m. a. Da forarbejderne til en sådan skildring er få, kan man dog næppe bebrejde forf., at han ikke er gået frem på denne måde. I en kort indledning (s. 458 ff.) gør han rede for de almene træk i periodens åndsliv, således som han opfatter dem: først og fremmest en fremadskridende demokratisering, indenfor denne bevægelse svingning fra en overvejende individualistisk til en mere socialt indstillet demokratisme, endvidere det religiøse livs liberalisering, samling om de nationale værdier i 30'erne o. s. v. Anslaget er i og for sig udmærket, selv om enkeltheder kan diskuteres. Men i stedet for at samle fremstillingen om disse synspunkter — hvilket rigtignok vilde have krævet et betydeligt arbejde — kløver forf. den i temmelig specielle kapitler om digtning, malerkunst o. s. v. og tager endogså udtrykkelig afstand fra at dele det litteraturhistoriske kapitel kronologisk ved verdenskrigen, fordi man derved »maaske i for høj Grad« vilde »se Digtningen paa Baggrund af de socialpolitiske og verdenspolitiske Forhold« (s. 489). Det er meget forsigtigt, men unægtelig for en historiker mindre interessant. Den sammenhæng mellem åndslivets enkelte områder og mellem åndslivet og det øvrige kulturliv, som historikeren søger, finder han kun hist og her antydet.

På et hovedpunkt er til gengæld en bestemt sammenhæng — århundredskiftets betydning for åndslivet — så håndfast behandlet, at den historiske kontinuitet går tabt. Forf. antyder i sin indledning en forbindelse mellem det politiske systemskifte 1901 og åndslivets demokratisering. For malerkunstens vedkommende skulde denne sidste tendens efter århundredskiftet vise sig ved, »at det er Hverdagens Liv, kraftigt og lyst opfattet, der bliver det væsentlige Motiv for Malerne, mens de gamle, mere aandelige Emner træder i Baggrunden« (s. 459). Det turde være for

¹ Udenfor Danmark har Ingvar Andersson i sin *Sveriges Historie* på monstergyldig måde skildret sammenspillet mellem åndslivet og udviklingens øvrige faktorer (sml. ovenfor s. 209 ff.). Også Hans Jensens afhandling *Brud og Sammenhæng i dansk Aandsliv efter 1864* (Kirkehistoriske Samlinger 6. R. IV, 1943) er efterlignelsesværdig hvad synspunkter og tildels behandling angår.

kategorisk sagt i betragtning af, at hverdagslivet har været yndlingsemne for en stor gruppe danske malere siden Eckersberg, Købke og Dalsgaard, og at en hel del af det 20. årh.s kunst næppe hvad motivvalg eller almen tilgængelighed angår kan betegnes som demokratisk. Han trækker også skellet for dybt, når han trods Morten Pontoppidan, Ludvig Feilberg, Axel Olrik, Edv. Lehmann, Carl Koch, Troels Lund, Otto Jespersen, W. Johannsen og Niels Finsen, trods blomstrende højskole og indre mission slutter sig til den traditionelle karakteristik af den »aandelige Atmosfære« i 1890'erne som en »træt fin de siècle-Stemming« i modsætning til 20. årh.s »nye Livsmod« og »friske Initiativ« (s. 458). Mere uheldigt er det, at forf. trods nogen vaklen er tilbøjelig til at gå ud fra en temmelig snæver definition af begrebet åndsliv, hvilket bl. a. fremgår af hans nysnævnte karakteristik af 90'erne. Den åndslivets demokratisering, han taler om, er først og fremmest en ændring i indstilling hos de skabende få. I det mindste er det denne side af demokratiseringen, han fortrinsvis giver sig af med, men synspunktet, der anlægges i indledningen, er i den egentlige fremstilling mere antydnet end gennemført og lader sig som for billedkunstens vedkommende nævnt iøvrigt heller ikke gennemføre i den udstrækning, forf. i sin indledning hævder. Det andet synspunkt, som ligger i udtrykket »åndslivets demokratisering«, interesserer forf. sig meget lidt for. Gennemgående fortæller han langt mindre om, hvad der rører sig udenfor en forholdsvis lille kreds af kunstnere og litterært produktive intellektuelle, end man med billighed kunde vente i et værk om det danske folks historie. Muligheden for at give fremstillingen mere almen historisk interesse ved at kaste lys over ændringerne i den brede befolknings åndskultur er altfor lidt udnyttet. Nogle eksempler vil belyse denne svaghed.

Kapitlet om skønlitteraturen betegnes af forf. som »en Digtningens Cavalcade« (s. 549) og består af en række tildels unødvendigt brede, men i og for sig interessante karakteristikker af forfattere og værker. Digtningens forhold til publikum behandles ikke. Det kan ikke bebrejdes forf., at han ikke har indladt sig på sociologiske undersøgelser af problemet¹, men det havde næppe været uoverkommeligt at finde vidnesbyrd om f. eks. Jacob Paludans (eller udenfor den egentlige skønlitteratur om Vilh. Grønbechs) overordentlige betydning for kredse af mellemkrigs-

¹ Værdifulde bidrag til sociologisk belysning af spørgsmålet findes i Sven Møller Kristensen: *Digteren og Samfundet i Danmark i 19. Aarh.* (I—II, 1942—45; behandler tiden til 1914—20).

tidens ungdom¹, eller at belyse den litterære smag ved hjælp af nogle oplagstal. Af en snes sider om arkitekturen ofres to linier på moderne møbelkunst (s. 571); det havde været rimeligt i denne forbindelse at gøre rede for de nye smagsretninger indenfor boligindretningen. Knud V. Engelhardt omtales som værende forud for sin tid (s. 559), men der er ikke et ord om den bevægelse, han foregreb: talrige arkitekters og kunstneres arbejde med udformning af de jævne brugsting (Biilmann-Petersen, Poul Henningsen, Jacob E. Bang, Ole Wanscher o. m. a.), et karakteristisk »demokratisk« træk i moderne æstetisk kultur. Det siges, at private på grund af den mere udbredte velstand køber flere malerier (s. 599), men ikke, at en højt udviklet reproduktionsteknik (P. W. Johannsens farvelitografier f. eks.) har bragt lodig billedkunst ud til talrige økonomisk meget beskedne hjem. Radio og film, hvis betydning for menings- og smagsdannelsen i store kredse vel er uomtvistelig², og som havde fortjent en indgående behandling i en fremstilling, der vil lægge hovedvægten på »det Nye, det Tidstypiske og det Repræsentative« (s. 457), strejfses knap. Måske mener forf., at de i modsætning til f. eks. undervisningen af svagt begavede børn, der behandles s. 639, ikke hører til åndslivet. I kapitlet om tonekunsten (hvor man forgæves søger ordet *jazz*) savner jeg en omtale af den påfaldende, tidstypiske smagsændring hos mellemkrigstidens musikpublikum, navnlig det yngre, bort fra det romantiske henimod barokmusikken. Betydningen af Laubs og Carl Niensens indsats for regenerationen af dansk kirke- og folkesang, vistnok et i europæisk musikhistorie enestående fænomen, vurderes højt, men næppe højt nok (s. 617 f., 621), de to betydelige sangkomponister på Fyn Th. Aagaard og Oluf Ring omtales ikke, så lidt som de unge komponisters og musikpædagogers forsøg på at føre god musik ud i bredere kredse gennem folkemusikskoler og kompositioner, egnede for folkeligt musikarbejde — bestræbelser, der har båret frugt også i provinsbyerne og på landet. For de åndelige bevægelser i landbefolkningen har forf. overhovedet ringe interesse. K. F. U. M. og K. der overvejende er en bybevægelse, omtales, men ikke De danske Ungdomsforeninger. Et forsøg (s. 601 ff.) på tolkning af Willumsens store relief, en sildefødning af symbolismen og altså ikke engang et centralt værk i samtidens kunst, optager mere plads end omtalen af folkehøjskolen (s. 640 f.). Forf. fremhæver noget rig-

¹ Jfr. Ernst Frandsens fine åndshistoriske undersøgelse: *Aargangen*, der maatte snuble i *Starten* (1943).

² Hans Jensen fremhæver (s. 212) vistnok med rette radioens rolle som udjævner af den kulturelle klasseforskel.

tigt og betydningsfuldt, når han om denne siger, at dens undervisningsform er ændret ved indførelse af studiekredse, men andre nye træk savnes, først og fremmest den stærkere internationale orientering i forende højskolekredse efter den første verdenskrig (tidsskriftet Dansk Udsyn, den internationale højskole), der svarer til en stigende interesse i udlandet for den danske folkehøjskole¹. I det hele taget giver forf. sig ikke meget af med vekselvirkningen mellem dansk og fremmed, men det skyldes måske tildels, at værket er udkommet under besættelsen.

I professor Brandts fremstilling er åndskulturen betragtet fra København. Man kunde vistnok tilføje: fra et københavnsk studerekammer. Læsere, der har levende forbindelse med en eller anden gren af samtidens åndelige liv, vil finde, at forf. nu og da ofrer for ringe opmærksomhed på bevægelser, der ikke har givet sig tydelige litterære udtryk. Derved er måske intet at gøre; men disse afvigelser mellem beskrivelsen og dens genstand i en samtidig skildring kan nok gøre de historikere betænkelige, som alene på grundlag af skriftlig og anden håndgribelig overlevering vil skrive fortidens åndshistorie.

Det vil føre for vidt at gå nærmere ind på de enkelte kapitler, og det vil være urimeligt at omtale de ikke få tilfælde, hvor professor Brandts vurdering og placering af den enkelte kunstner eller forfatter kan diskuteres. Til kapitlet om historieforskning og historieskrivning må jeg dog gøre et par bemærkninger. I betragtning af, at dr. Hjelholts afhandling om inkorporationen af den gottorpske del af Slesvig 1721 (H. T. 10. R. IV) allerede forelå 1937, burde det ikke siges om Erslevs undersøgelser, at de bragte diskussionen om hertugdømmernes arveretlige forhold »til en maaske endelig Afslutning« (s. 472). Det er endvidere en (ganske vist udbredt) misforståelse, at Arup i sin Danmarkshistorie »væsentlig« anlægger økonomiske synspunkter, og uheldigt, at forf. har svært ved at holde arbejde med økonomisk historie ude fra »økonomisk Historieopfattelse« (s. 471). At Povl Engelstoft og Hans Jensen klassificeres som økonomiske historikere viser også, at forf. her savner føling med sit emne.

Professor Brandt har haft en af værkets vanskeligste opgaver, og det er intet under, at den ikke er helt tilfredsstillende løst; men den kunde i hvert fald — på samme antal sider — have været

¹ Hvis man vil have et talmæssigt udtryk for højskolens skiftende betydning, bør svingningerne i elevtallet ikke som det her og andetsteds gøres alene sammenlignes med det samlede befolkningstals bevægelser, men tillige med forskydningen indenfor de aldersklasser i landbefolkningen, hvorfra hovedparten af eleverne kommer.

løst på en måde, der bedre svarede til værkets formål. Om begge de sidst omtalte afsnit gælder det, at en historiker vilde have grebet emnet anderledes an — hvilket ikke forhindrer, at de to forfatteres fremstilling i kraft af deres særlige forudsætninger har andre fortrin. Mangelen på moderne historisk indstilling er uden sammenligning mest følelig hos professor Brandt, og hans afsnit forekommer mig at være et af mange eksempler på, at man ved at overdrage specialafsnittene i de historiske samleværker til ikke-historikere i reglen taber mere af sammenhæng og enhedspræg, end man vinder på andre punkter.

Værkets udmærkede *billedstof* fortjener en kompliment. I Det danske Folks Historie var billedgengivelsen ringe, i flere tilfælde end nødvendigt var sekundære kilder — gengivelser i andre bøger eller stik og litografier efter endnu eksisterende malerier — anvendt, og underskrifterne savnede konsekvens. Illustreringen af Schultz Danmarkshistorie bygger på det arbejde, som dengang blev gjort, men klichématerialet er fornyet og (ligesom papiret) forbedret, underskrifterne gengiver i reglen billedets opbevaringssted, datering og hvem der har udført det, såvidt muligt er primære kilder anvendt — f. eks. Ove Billes og Knud Gyldenstiernes ligsten (II, 484 og 563, sml. gengivelserne efter sekundære kilder i Det danske Folks Historie III, 333 og 407) — og adskillige nye, tildels hidtil ukendte eller ikke benyttede billeder er kommet til: propagandatræsnittet af Christian II (II, 532), det henrivende portræt af Sofie Rud (II, 737), H. P. Hansens tegning af Søren Kierkegaard (IV, 623), Lundbyes af Grundtvig på talerstolen (IV, 606) og J. Skovgaards af Trier i Vallekildes foredragssal (V, 712), en del fotografier o. s. v. Billedredaktøren dr. Mackeprang og hans medhjælper, museumsinspektør Gudmund Boesen har ære af resultatet. At værket er forsynet med person- og stednavneregister (desværre ikke sagregister) er også et af de punkter, hvor Schultz Danmarkshistorie betegner et fremskridt i forhold til Det danske Folks Historie. *Povl Bagge.*

Albert Fabritius: Danmarks Riges Adel. Dens Tilgang og Afgang 1536-1935. Kbh. 1946. 186 Sider.

Albert Fabritius' Disputats, »Danmarks Riges Adel« med Undertitlen »Dens Tilgang og Afgang 1536—1936« (en smuk Bog i Kvantformat paa 109 Sider Tekst plus 77 Sider fransk Resumé, Noter, Bilag m. m.) er at betragte som en Udlober af den Strid,